

ANTROJI DALIS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

Saturday supplement

1990 m. balandžio mėn. 21 d. / April 21, 1990

Nr. 79(16)

KERTINĖ PARAŠTĖ

Klaipėdos krašto byla praeityje ir šiandien

KAZYS ĖRINGIS

Klaipėdos krašto prisijungimas prie Lietuvos 1923 metais sudaro vieną iš Mažosios Lietuvos tragiško likimo gyvybiškai svarbių istorijos puslapių — ir tai yra vis dėlto pergalingas puslapis. Deja, karas ir pokaris mums atnešė etnocidinio masto sunkiai įsivaizduojamą beveik visuotinį žmonių praradimą Mažojoje Lietuvoje.

Akivaizdu, kad, praėjus 20–30 metų, ateinančios generacijos įvykius užmiršta, sunyksta kitų kartų protuose liepsnojusios idėjos, žmonių siekimai, išblėsta skausmas, išdžiūsta ašaros. Todėl tai, kas svarbu tautos ir valstybės atminčiai, praeities joje išsaugojimui, tikslinga, norint daryti įtaką palankesnei ateičiai, praeities įvykius prisiminti savo laiko dvasia ir juos iš naujo perimti.

Klaipėdos krašto byla yra neeilinė nei savo sprendimų pobūdžiu, nei žvelgiant į visos mažlietuvių tėvynės ateitį, kalbant apie tą kraštą jo tragedijos lygmenyse.

Žvilgsnis į praeitį

Klaipėdos krašto, kaip tokio, sąvoka yra jauna, atsiradusi tik po Versalio (1919) sutarties. Senovės kilčių istorija byloja, kad čia yra Skaltos ir skalvių žemė. Tai prūsų kiltis, viena iš devynių, kurias, gal pagal legendinę istoriją, kadaise valdė devyni Vaidevučio sūnūs. Bet sutikus, kad tai yra legenda, ką daryti su ženklais, išlikusiais akmenyje: jie gal jau nuo pirmųjų Kryžiuočių ordino atsibastymo dešimtmečių skelbia, kad Vaidevutis turėjo ir dukrą. Bartoje, archaiskai primityvioje akmeninėje žmogaus skulptūroje yra lotyniškai užrašyta: Vaidevučio duklė — Gustebalda (*Gustebalda — filia Vaidevut*). Tad palikime kuni-gaikištybę ar deivę Gustę istorikams ir pažvelkime į vėlesnius laikus, glaudžiai susijusius su mūsų šios dienos tema.

Prasidėjus 12–13 amžiuje vokiečių ekspansijai ir rytus, 1237 metais Kryžiuočių ir Kalavijuočių (Livonijos) ordinai susijungė. Todėl mūsų laikų Klaipėdos kraštas turėjo labai didelę reikšmę jų sausumos ryšiams tarp nukariuotų žemių. Tai trikdė ryšius žemaičiams su prūsais, kas grobiams buvo gal nemažiau svarbu. Pirmojoje Torunės taikoje 1411 metais, po Žalgirio mūšio, Vytautas sau, tarp kitko, reikalavo ir Klaipėdos pilies bei teritorijos. Gi Salyno derybų su kryžiuočiais metu, 1413 metais, Vytautas išsireiškė, kad „Prūsai yra taip pat mano protėvių žemė, ir aš jos reikalauju iki pat Uosos, nes ji yra mano tėvų palikimas“. Beje, Uosa yra Nemuno, įtekančio į

Kuršių marias, aukštupio kairysis intakas, kurio žiotys yra 45 km nutolę į pietus nuo Rūsės. Iš Kryžiuočių ordino 1420 metų skundo popiežiui žinoma, kad Vytautas siekė gauti žemes iki pat jūros ir marių. Pagaliau Melno ežero 1422 metų taika ginčą optimizavo Lietuvai, suteikdama priėjimą prie jūros ties Palanga ir Šventąja, ordinui priskiriant Žemaitijos Klaipėdą su aplinkinėmis žemėmis. Sutartyje tai vadinama „Castrum Memele, in Samogitico Cleupeda appellatum“. Tai paliudija, kad Klaipėda tais senais laikais buvo laikoma Žemaitijos žeme, nors Prūsijos kilčių žemėlapiuose mūsų laikų Klaipėdos kraštas priskiriamas skalvių kiltčiai. Tai tik gal patvirtina mūsų istoriko Povilo Pakarklio (1902–1955) teiginį, kad tarp lietuviškų ir prūsų kaimyninių kilčių nebuvo ryškios kalbinės ribos, o egzistavo tik tarmių pereinamybė.

Kaip ten bebūtų, bet iš aukščiau pasakyto matyti, kad Lietuvos valstybės valdovai ir jų pajūrio seniūnai senoliai buvo tarpusavyje susiję: valstybės ir jos žmonių kilčių interesai yra dokumentuoti net valstybės galybės Salyno ir Melno derybose 1413–1422 metais. Melno sutartis ilgiems amžiams atskyrė Klaipėdą ir pietinį jos pajūrį nuo Lietuvos ir suardė tiesioginius gentinius ryšius. Tačiau Antroji Torunės sutartis, pasirašyta 1466 metais, panaikino Kryžiuočių ordino suverenumą ir nuo tada ordinas tapo Lietuvos-Lenkijos vasalu, o Klaipėdos kraštas oficialiai tapo Lietuvos valstybės dalimi. Tai tęsėsi apie 200 metų, kol Lublino unijos sąjungininkės — Lenkija ir ypač Lietuva įsivėlė į sunkius karus su Maskva ir Švedija, ir atsisakė savo suverenumo teisių į Prūsijos (Ordino) žemes. Tada Klaipėdos kraštas perėjo Brandenburg'o Hohenzollern'ams ir iki pat jų galybės sugriuvimo 1918 metais išbuvo jų rankose.

Vokiečių valstybė įsikūrė Kryžiuočių ordino užkariauotose žemėse. Užkariautojai pasigrobė net nugalėtų mažlietuvių bendrąjį pavardę ir ją vokiečių valstybėje pavadino Prūsija. Vokiečių imperija — Prūsija, praėjus mažlietuvių nusisavėjimui marui ir karo nelaimėms, imdama, pagal germanizavimo programą, atkurti kraštą, vieną šalies apygardą, dalį mažlietuvių tėvynės 17-ojo amžiaus pradžioje, dėl istoriškai susiklosčiusios tikrovės pavadino „Lietuva“ (Litauen). Tai svarbus ir neužmirštinis faktas, kurio plačiau ne-reiklinsime. Atsiradus Prūsijoje „Litauen“ apygardos vardui, ligainiui išsirutuliojo ir Prūsų Lietuvos vardas (Preussisch-Litauen). Pagaliau 19-ojo amžiaus viduryje abiejose Nemuno pusėse Prūsijos imperijoje gyvenančius lietuvių pradėta vadinti mažlietuvių, o jų tėvynę — Mažąja Lietuva (Lithuania Minor). Prūsijos imperijos ginkluotose pajėgose buvo įsteigti įvairių ginklo rūšių lietuvių („litauische“) pulkai; „Lietuvos“ apygardos vardas gerai atsispindi ūkinės veiklos dokumentuose.

„Baltija“

„Klaipėda“

„Nemunas“

Skulptorės Natalijos Luščinaitės-Krinickienės darbai

Mažlietuvių išsilaisvinimo ir susijungimo su Didžiąja Lietuva viltis buvo švystelėjusi Napoleono karo žygio Rusijon metu, kai vasalu tapusi Prūsija, jos kariai, jų tarpe daug lietuvių, dalyvavo kairiajame karo žygio sparne, pradedant nuo Pagėgių. Ir rusų okupuotoje Lietuvoje buvo stengiamasi atkurti Lietuvos valstybę. Bet, žlugus Napoleono armijai, tos gal netikros viltys greitai išblėso.

Klaipėdos krašto gimimas Mažojoje Lietuvoje

Mums yra gerai žinoma 19-ojo šimtmečio mažlietuvių veikla ir jų paslaugos to amžiaus lietuvių tautiniam atgimimui, išplėtoti minėtoje Prūsijos imperijos Lietuvos apygardoje. Iš tos tikrovės vėliau išplaukė labai svarbus mažlietuvių politinį nusistatymą išreiškiantis dokumentas yra 1918 m. lapkričio 30 d. Tilžės deklaracija, kuri viešu aktu pareikalavo „Priglaudimo Mažosios Lietuvos prie Didžiosios Lietuvos“, ir kurios pasirašymo sukaktį mes kasmet minime. Tą svarbų dokumentą pasirašė tuo metu įsisteigusi Mažosios Lietuvos Taryba. Vokietijai jau pralaimėjus Pirmąjį pasaulinį karą ir 1918 m. lapkričio 11 dieną kapituliavus, Mažosios Lietuvos Taryba 1919 m. balandžio 8 d. raštu pateikė Versalio taikos konferencijos pirmininkui reikalavimą, kad Prūsų Lietuvos lietuviškos sritys — iki Labguvos, Įsručio, Gumbinės, Darkiemio ir Galdapės — būtų priskirtos prie

Lietuvos valstybės. Vokietijai pralaimėjus karą, nugalėtojos — Santarvės valstybės Versalyje pradėjo Taikos sutarties parengimo pasitarimus.

Pagal Versalio sutarties 2-ą ir 3-ią skirsnius, iš pralaimėjusios karą Vokietijos buvo atimtos kiltų valstybių naudai kai kurios jos užgrobtos žemės. Bet Mažosios Lietuvos, palyginti, tik nedidelė dalis, nuo Nemuno iki Klaipėdos, buvo atskirta nuo Vokietijos ir mums žinomose ribose įgavo Klaipėdos krašto pavadinimą. Manoma, kad taip buvo padaryta, Versalio konferencijos Lenkų reikalų komisijai pasiūlius, matyt, veikiant net lenkų emigrantams. Atskirtą Klaipėdos kraštą neva buvo numatyta priskirti Lietuvai. Bet taip padaryta nebuvo, nes tas kraštas buvo paliktas laikinoje Santarvės valstybių dispozicijoje. Nugalėtoji Vokietija prieštaravo Klaipėdos krašto atskyrimui, ir savo pareiškime, įteikta Versalio taikos sutarties derybininkams, tą kraštą grobiškai pavadino pagrindine vokiečių žeme („Kern-deutsches Land“).

Vienas iš svarbiausių Versalio sutarties architektų, Prancūzijos politikas Clemenceau nugalėtojų vardu Vokietijos vyriausybei 1919 m. birželio 20 d. raštu pranešė, kad Klaipėdos kraštas iš pagrindų yra lietuvių apgyventas ir kad Klaipėda yra natūralus Lietuvos uostas. Taip Versalio Taikos sutartyje atsirado 99-as straipsnis, skelbiant, kad Vokietija atsisako visų teisių į tą

kraštą, tada oficialiai gavusi Klaipėdos krašto vardą. Vokietija, vykdydama Taikos sutartį, 1920 m. vasario mėnesį atitraukė iš to krašto savo kariuomenę. Po kelių dienų Klaipėdoje išsikėlė prancūzai ir miestą bei kraštą perėmė prancūzų generolas Odry. Vėliau kraštą valdė Prancūzijos komisaras Petisnė. Mažosios Lietuvos Tautinė taryba iš Tilžės persikėlė į Klaipėdą, kur stengėsi įsijungti į prancūzų okupuoto krašto administravimą ir nuo Vokietijos atskirtą kraštą prijungti prie Lietuvos valstybės. Jos atstovai kurį laiką buvo prancūzų administracijos sukurto Klaipėdos krašto Direktoriaus nariai.

Mažlietuvių pastangos išsilaisvinti

Visiškai nauja padėtis Klaipėdos krašte atrodė lyg ir logiška nugalėtojų veiklos išdava, jiems siekiant sukurti teisingesnį pasaulį. Tačiau greit paaiškėjo, kad prancūziškoji direktorija yra Klaipėdos laisvo, nepriklausančio jokiai vietinei valstybei, miesto sukūrimo įrankis. Todėl Mažosios Lietuvos Tautinės tarybos nariai iš direktorijos pasitraukė ir stojo opozicijon. Maža to, netrukus išryškėjo lenkų kapitalo ir jų įstai-gų brovimasis į Klaipėdą ir jos kraštą pagal subtiliai paruoštą ir iš anksto numatytą planą.

Šiuo metu išspausdinus Lietuvos Seimų stenogramas 18-os tomų, beveik 13,000 puslapių leidinyje *Nepriklausomos Lietuvos Seimų protokolai* (leidėjas — ekonomistas Jonas Sakas-Sakevičius), galima nuodugniau įsigilinti, kaip Klaipėdos krašto problema atsispindėjo Lietuvos vyriausybiniuose sluoksniuose, ypač Steigiamajame ir Pirmajame seimuose. Ryšium su tuo dar pažymėsime, kad, nesulauk-dama palankaus Santarvės valstybių dėl Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos sprendimo, Mažosios Lietuvos Tautinė taryba jau 1920 m. vasario 21 d. priėmė rezoliuciją, reikalaujancią Klaipėdos kraštą sujungti su Lietuvos valstybe. Toje rezoliucijoje buvo reikalaujama, kad: 1) Lietuvos muitų siena būtų nukelta prie Nemuno, o jos apsauga pavesta Lietuvos kariuomenei, 2) geležinkeliai, paštas, telegrafas ir telefonas tuojau pat būtų pavesti Lietuvos susisiekimo administracijai, ir 3) Lietuvos valstybė tuojau pradėtų naudotis Nemunu ir Klaipėdos uostu. Praėjus mėnesiui, 1920 m. kovo 21 dieną, Kaune įvyko iškilmingas Lietuvos Valstybės Tarybos posėdis, kurio metu trys Mažosios Lietuvos Tautinės tarybos nariai buvo kooptuoti į Valstybės Tarybą, ir ta proga jie įteikė minėtą rezoliuciją. Į Valstybės Tarybą buvo kooptuoti Martynas Jankus, Kristupas Lekšas ir Šlekys.

Praėjus beveik aštuoniems mėnesiams, Lietuvos Steigiamasis seimas 1921 m. lapkričio 11 dieną, išklauses vyriausybės pranešimą, pareiškė savo nusistatymą Mažosios Lietuvos atžvilgiu. Seimo rezoliucijoje sakoma, kad Klaipėdos krašto ekonominiai interesai ir didžiosios jo gyventojų dalies tautiniai siekimai turi tiek daug bendro su Lietuva, kad susiliejamus vienon (Nukelta į 2 psl.)

Atgimimas
Nr. 14 (79) 1990 04-04 - 11 LIETUVOS SAJŪDŽIŲ REMIAMAS SAVAITRAŠTIS

**PERISTROIKA
GLASBOST**

NE LAISVAM ŽODŽIUI!
KOLABORANTAI REMDAMIESI
SSSR PREMJO N. RYŽKOVO
PASIRAŠYTU NUTARIMU
BEI OKUPACINE
KARIUOMENE
UŽDRAUDĖ
LAISVAJĄ
LIETUVOS
RESPUBLIKOS
SPAUDĄ,
TARP KITŲ
LAIKRAŠČIŲ IR "ATGIMIMĄ"

Gyvenam ketvirtą Nepriklausomybės savaitę. Niekas nepasikeitė. Tie patys saulė, dangus ir žemė. Gyvename blogiau: JIE okupuoją mūsų pastatus, grobia mūsų vaikus, miestų asfaltą, atvirai ir tylois šaipois iš mūsų arba gąsdina, siųsdami „geležinius“ kreipimusis į lietuvių tautą... JIE gali būti žiaurūs, nes žiaurumą gimdo baimė. JIE bijo mūsų kaip niekada per 50 metų, nes mūsų pėdomis gali pasekti ir jau seką kiti. Estija. Pasi-skelbusi okupuota iki šiol, pripažinusi TSR Sąjungos valstybinę valdžią neteisėta savo teritorijoje ir Estijos Respublikos atstatymo pradžia, ji stoja greta. Imperija dega, tačiau tas gaisras mūsų nesildo — iki realios nepriklausomybės mums ne arčiau kaip iki Maskvos. Tebegyvename absurdo pasaulyje, kurio simbolis dar neseniai buvo Respublikos vėliava virš KGB rūmų. Šiandien simboliai kiti, tačiau nepriklausomybės nerealybė tokia: JIE nepripažįsta mūsų, nes nepripažįstame jų. Jie kerta kumštį geležiniu, o mes — „kalbos gimtosios gražumu“. Didžiosios imperijos pirmas žmogus Michailas Gorbaciovas mūsų AT nutarimais įvyartas į kampa, priverstas gintis, nes tankai šalia mūsų, kariniai sraigtasparniai ir lėktuvai virš mūsų tėra dvasia silpnosios savigny. Pasirinkimas menkas: arba jis išties didis ir ras savyje jėgų pripažinti mūsų sprendimus, nepriklausomybę de jure iki paties de facto, stodamas į konfrontaciją su imperijos apaštalais, arba liks tik „pirmas“, iki galo ištikimas imperijai ir istorijos pažymėtas Michailo Paskutiniojo vardu.

O mes, išaugę stalininėje-brežnevinėje dirvoje, bręstame laisvei, nors tebesame dar jauni ir nepatyrę. Kol kas daugiau turime ambicijų nei išminties. Mūsų parlamentas tėra toks, kokie esame mes patys, ir mūsų moralinis teisumas tėra tik šauksmas mums patiems ir pasauliui. Kas apgins mus, kai patys apsiginti negalime? Kas iš šio pasaulio didžiųjų aukos savo naudą, ramų ir sotų gyvenimą dėlei mūsų — mažų ir skriaudžiamų? Dieve pasakyk mums, ką dar turime atiduoti, kiek rūmų, archyvų, Tėvynės vaikų turime paaukoti, kad imperija paliktų mus ramybėje...

Aš — laisvas, tu — laisvas, mes... L.M.

(Tekstas dešiniajame krašte viršuje reprodukuoto Atgimimo Nr. 14, 1990.4.4–11, pirmojo puslapio.)

Šiame numeryje:

Žiaurumą gimdo baimė • Mažosios Lietuvos klausimas — praeityje ir šiandien • Juozo Apučio „Skrudėlynas Prūsijoje“ • Iš naujosios šveicarų poezijos • Šiemetinis „Draugo“ koncertas • Dailininkas Vytenis Lingis apie savo kūrybą • Lietuvos ekonomijos klausimai Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje

Klaipėdos krašto byla praeityje ir šiandien

(Atkelta iš 1 psl.)

valstybėn yra neišvengiamas, abiem pusėm naudingas ir realus klausimo sprendimo būdas. Toliau platoka rezoliucija aptaria principines susijungimo prielaidas ir paveda vyriausybei imtis žygių, siekiant tarpusavio supratimo su Klaipėdos krašto gyventojais.

Kad buvo gilus tarpusavio supratimas, matyti ir iš to, jog 1922 m. lapkričio mėnesį Mažosios Lietuvos Tautinės tarybos atstovai vyko Paryžiu, kur Sąjunga sudarė komisiją svarstė projektą, kaip išspręsti Klaipėdos politinį likimą. Deja, kaip aiškėja iš Lietuvos Seimų protokolų, delegacijų nariams, tautinių mažumų atstovams, pasiryžusiems ginti savo teises, Versalio pralaimėjimo salėse vietos nebuvo. Pasirodo, nugalėtojų jie buvo lygiai užmiršti, kaip ir ankstyvesnių pavergėjų. Vaikščiodami Versalio rūmų koridoriais, jie laukdavo išeinant tai vieno, tai kito pasaulio galiūno, kad galėtų pareikšti savo tautos valią ir norą (iš Seimo atstovo Mykolo Krupavičiaus Seime pasakytos kalbos).

Neptūno šakės Klaipėdoje

O Klaipėdoje dėjos labai negeri dalykai. Ir ne vien tik vis labiau aiškėjo atplėsto nuo Lietuvos laisvo miesto statusas. Prancūzų komisaro Petisnė Klaipėdos krašto administravimas pasidarė pragaistingas mažlietuviams. Mažai to, šis „teisėgėsių pasaulio“ kūrėjas pasirodė esąs nerūpestingas visuomeninių užduočių sprendimuose ir neeilinio gobšumo vertelgia, siekijęs bet kokiomis machinacijomis pralobti. Be to, jis buvo glaudžiai susirišęs ne tik su lenkų politiniais, bet ir plėšrių šmugelininkų sluoksniais. Gana taikliai ir trumpai kalbėjęs Lietuvos Seime atstovas Stasys Šilingas padėtį apibūdino taip: mums buvo per daug aišku, kad „Freistadt'o“ (laisvo miesto) vardu buvo maskuojamas krašto atidavimas tiems, kurie yra amžini mūsų priešininkai — lenkams... „Santarvės valstybės užmerkė akis į tai, kad čia eina žūtbutinė kova, ir kad tas noras padaryti iš Klaipėdos krašto neva laisvą miestą — tai yra noras pasmaugti Lietuvą, pasilaikant iš vienos pusės Vilnių, iš kitos — Klaipėdą“.

Esant tokiai klatai, Klaipėdos krašto mažlietuviams liko tik dvi galimybės: arba susitaikyti su nauja vergove, arba ryžtis sukilimui. Buvo pasirinktas antrasis kelias. Sukilimo planą, savaimė suprantama, iš pradžių ruošė kelių pasišventėlių grupė. Bendraminčiai sukilimą planuoti ir ruošti patikėjo Jonui Budriui ir iš Tilžės apylinkės kilusiam Erdmonui Simonaičiui. Bostoniškes Lietuvos enciklopedijos redakcijai 1961 metais rašytam laiške Budrys pažymėjo, kad Simonaičio nuopelnai sukilimui ir jo sėkmei yra neeiliniai, nes be jo drąsos, sumanumo ir pasišventimo galutiniam tikslui — nebūtų buvę ir sukilimo. Sukilimui vadovavo Budrys. Dauguma gyventojų, ypač ūkininkai ir darbininkai, pritarė sukilimui. 1923 metų sausio mėnesio pirmomis dienomis krašte susidarė didžiausios įtampos sąlygos, ir sukilimo proveržis galėjo įsiziiebtį kiekvieną minutę. Neorganizuoti veiksmai galėjo baigtis nesėkme. Sausio 6 dieną įsisteigė Vyriausias Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetas. Buvo sudarytos trys sukilėlių grupės: viena — prie Klaipėdos, kita — Šilutėje ir trečia — Smalininkai-Tilžė ruoše. Trečiajai grupei buvo pavesta iš ateinančių savanorių pasirinkti 200 žmonių, antrajai sutelkti 40–50, o visus

kitus siųsti Klaipėdon. Buvo bijota vadinamų „stahlhelmistų“ — Vokietijos savanorių organizacijos junginių įsiveržimo iš Rytprūsių per Tilžės tiltą. Bet paskutinę akimirka buvo patirta, kad Vokietija to nedarys, ir net buvo sukilėliams pasiūlyta užimti tilto kairiąją pusę Tilžės miesto pakraštyje. Gi prancūzų ir jų okupacinės direktorijos žinioje Klaipėdoje buvo 21-as Alsace'o atskiras batalionas, sutelktas apie 200 policininkų, daugiausia vokiečių, ir apie 150 vokiečių savanorių.

Prieš ką buvo nukreiptas sukilimas?

Sukilimo laikas — naktis į sausio 10-ąją. Vyriausiasis Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetas susirinko Šilutėje sausio 9 dieną ir viešai paskelbė, kad Klaipėdos kraštas pereina sukilėlių valdžios žinion. Sukilėlių ginkluotų pajėgų vadas Jonas Budrys pasiuntė pas prancūzus parlamentarus ir įspėjo, kad sukilimas yra nukreiptas ne prieš Santarvės valstybės ir prancūzų igulą, o tik prieš vokišką direktoriją, ir pasiūlė vengti beprasmiškų aukų. Todėl sukilėliai turėjo tikslą apsupti miestą, bet jo nepulti. Tačiau prancūzų komisaras Petisnė sukilėlių pasiūlymą atmetė. Supančius Klaipėdą sukilėlius pirmą kartą apšaudė sausio 12 dienos pavakaryje. Naktį į sausio 12 dieną sukilėliams buvo įsakytas pulti miesto pakraščiuose išskleistas prancūzų bei policijos grupes ir imituoti prancūzų karveivinių puolimą, kuriose dar buvo pusė prancūzų karių. Prancūzai apšvietė lauką raketomis ir atidengė smarkią kulkosvaizdžių ir šautuvų ugnį. Bet po kelių valandų buvo paimta 30 belaisvių, paimtas prancūzų karininkas, nemažai ginklų.

Prasiveržę į miestą sukilėliai puolė kulkosvaizdžiais ginkluotą prefektūrą ir turėjo aukų, jų tarpe žuvusį vieną karininką, bandžiusį pro langą įmesti granatą. Pagaliau, kai pro langą buvo įmesta granata — virš santarvininkų vėliavų pasirodė balta — pasidavimo ženklas. Čia nelaisvėn pasidavė 63 prancūzų kariai, keli karininkai ir vyriausias komisaras Petisnė. Tai reikė suki-

Klaipėdos krašto sukilime 1923 metais žuvusiems lietuviams paminklas Klaipėdos miesto skulptūrų parke. Aldonos Kaminskienės nuotrauka (1985)

lėlių pergale, žuvus dvidešimčiai sukilėlių ir savanorių, dviem prancūzams ir vienam policininkui.

Sukilimui laimėjus, Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto sudaryta, Erdmono Simonaičio vadovaujama direktorija perėmė krašto valdymą. Ji tuojau kreipėsi į Santarvės valstybės notomis, nušviesdama įvykius ir prašydama atsaukti komisarą Petisnę, nenorėjusį skaitytis su daugumos gyventojų valia. Notose taip pat buvo prašoma atsaukti prancūzų igulą bei karo laivus, tuoj pat atvykusius į Klaipėdos uostą. Santarvininkai į notą neatsakė. Vyriausiasis Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetas nedelsdamas sausio 19 dieną Šilutėje sušaukė savo skyrių narių ir krašto politinių bei ekonominių organizacijų atstovų visuotinį Seimą ir vienbalsiai nutarė prisijungti prie Lietuvos Respublikos, autonominės

dalies teisėmis, kaip tai yra patvirtinta Lietuvos Steigiamojo Seimo 1921 m. lapkričio 11 dienos nutarimu.

Klaipėdos krašto bylos išraiška Lietuvos Seime

Klaipėdos krašto įvykiai ir sukilimas plačiai atspindi Lietuvos Seimų veiklas dokumentuose — minėtame neseniai Amerikoje išleistame *Nepriklausomos Lietuvos Seimų protokolai* leidinyje. Jame užprotokuluota, kad 1923 m. sausio mėn. 23 d. Seimo posėdyje Lietuvos Ministras pirmininkas Ernestas Galvanauskas padarė nepaprastą pranešimą apie padėtį Klaipėdos krašte. Jis priminė tuo klausimu jo padarytą Seimui ankstesnį pranešimą ir supažindino su tuometiniais įvykiais: Klaipėdos krašto sukilėliai užėmė Klaipėdos miestą, paėmė visą krašto valdžią į savo rankas ir, sušaukę atstovų visuotinį Seimą, nusprendė susijungti su Lietuvos valstybe. Ministras pirmininkas perskaitė Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto Šilutėje sušaukto visuotinio Seimo priimtą rezoliuciją, kurioje, be jau aukščiau minėtų prisijungimo prie Lietuvos siekių, prašoma karinės ir ekonominės pagalbos. Jis taip pat priminė kitą Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto raštą, kuriame prašoma padėti organizuoti Klaipėdos krašto savanorių kariuomenę. Savo kalboje Ministras pirmininkas dar pažymėjo, kad neišvengiantis iš žmonių valios valdžia, kuri laikinai valdė Klaipėdos kraštą, privedė tą kraštą prie katastrofos ir iššaukė sukilimą, nes žmonės nebepakėlė būklės, kurioje jie tebuvo didžiųjų ir kaimyninių valstybių politinės spekuliacijos objektu.

Rytojaus, sausio 24 dieną, Seime vyko neužmirštamai įdomios diskusijos dėl Ministro pirmininko nepaprasto pranešimo. Pirmasis kalbėjo valstiečių liaudininkų atstovas Mykolas Slezevičius, kuris, aptardamas sukilimo priežastis, su nuostaba pažymėjo, kad Klaipėdos krašte ant Lietuvos kūno apie prancūzų Petisnę susispietė vokiečiai ir lenkai, ir ta sukčių trijulė, susirūpinusi tik savų išskaiciavimų ir pralobimo reikalais, kaip niekad darniai sutarė, nors istorija liudija tų tautų tarpusavio neapykantą ir naikinančius karus. Kalbėtojas išreiškė pasitenkinimą, kad dabar Klaipėdos

direktorijoje darniai kartu dirba krašto darbininkai ir ūkininkai, siekdami susijungti su Didžiąja Lietuva. Jis išreiškė viltį, kad Lietuvos vyriausybė dabar nežiūrės į Klaipėdos krašto sukilusių gyventojų pastangas susijungti su Lietuvos valstybe taip neutraliai, kaip iki šiol žiūrėjo, ir pasiūlė Seimui priimti tuo klausimu rezoliuciją. Pateiktoji rezoliucija pritaria Ministro pirmininko ir Užsienio reikalų ministro pranešimui ir iš Klaipėdos krašto žmonių sukilimo išplaukiančioms politinėms pasekmėms ir ragina vyriausybę visomis galiomis veikti, kad Mažosios Lietuvos broliai kuo greičiausiai susijungtų su mumis vienoje Lietuvos valstybėje.

Didžgalybių svarstyklės ir išsipildžiusi pranašystė

Antruojau kalbėjo krikščionių demokratų atstovas Mykolas Krupavičius ir pareiškė pilnai pritarius valstiečių liaudininkų pateiktai rezoliucijai, nežymiai ją pagedavus. Tačiau Seime jis pasakė ilgą kalbą ir, žvelgdamas iš etinių ir moralinių pozicijų, negailėjo karčių žodžių Santarvės valstybėms, visų pirma Prancūzijai, už tautų apsisprendimo teisės negerbimą ar net visišką jos paneigimą. Jis sakė, kad Pirmojo pasaulinio karo nugalėtojai, paskelbę teisėgėsių pasaulio sukūrimo principus, juos paėmė po kojomis. Kalbėtojas išvardijo pasiekusias nepriklausomybę ar jos siekusias tautas, kurias santarvininkai vėl „prisiuvo“ prie naujų pavergėjų nuskurusios sermėgos. Tai Kaukazos respublikos, Galicijos, Vilniaus kraštas, Klaipėdos kraštas. Į pastarąjį atsidangino prancūzai ir jų komisaras Petisnė, uždėjęs mažlietuviams naują vergovės leteną. Tokia nauja tautų pavergimo politika ne tik pas mus, bet ir plačiuose žmonių sluoksniuose sukėlė nepasitikėjimą Versalio sutartimi ir skeptiškumą dėl taikos įgyvendinimo, kalbėjo jis. Lietuvos valstybė, jos vyriausybė, buvo priversta vadovautis tarptautiniais suvaržymais ir stropiai bei tirštai apstatyti Klaipėdos pasienį sargybiniiais, kad į mažlietuvių sukilėlių eiles neprasisveržtų pasišventėliai iš Lietuvos. Lietuvos visuomenė visuomet atjautė juos, bet, kai mažlietuviai griebėsi ginklo, deja, Didžiosios Lietuvos lietuvių ginkluotos pagalbos mes ten nematėme dėl nežmoniškos santarvininkų politikos. Mes ten matėme ką kitą, kas privedė prie sukilimo. Tai politinė spekuliacija ir Klaipėdos krašto lenkinimas, — kuriame lenkai niekados neturėjo jokių šaknų. Kalbėtojas pranešė, kad 22 dvarai ir didelis skaičius namų tame krašte ir Klaipėdoje perėjo į lenkų rankas. Lenkai pradėjo skleisti įtaką, užpirkdami įvairių nekilnojimą turtą. Susitarus su prancūzų direktorija, kuriamos mišrios prancūzų-lenkų, lenkų-prancūzų ir grynai lenkų prekybos ir pramonės įstaigos, turinčios tikslą perimti kraštą į savo rankas. Štai dėl ko mažlietuviai griebėsi ginklo.

Krupavičius toje ilgoje kalboje pasmerkė Paryžių, kaip nedoros politikos tribunolą. Jis sakė, kad „tos dainos kūrėjai stato taiką ant egoizmo, išnaudojimo ir neteisėybės pagrindų. Ant tokio nepastovaus ir siūbuojančio pamato jie stato pasaulio gerovės rūmus, jais remia savo politines platformas, kad palaikytų, o ne naikintų pasaulio valstybių šeimos nesutarimus“. Jo žodžiais, visi senovės imperijų žlugimo tragedijos elementai jau žiūri Paryžiui į akis. Ir Rusija, sakė jis, pasirėmus rusų profesorium Obolenskiu, pradėjo pūti ir užsikrėtė sugriuvimo liga nuo tos valandos, kada pasisavino pirmąją svetimą tautą. Ypač įsidėmėtina ir neužmirština, kad tada, 1923 metais, Mykolas Krupavičius, pasirėmęs John Maynard Keynes'o darbais, pranašiskai pasakė štai

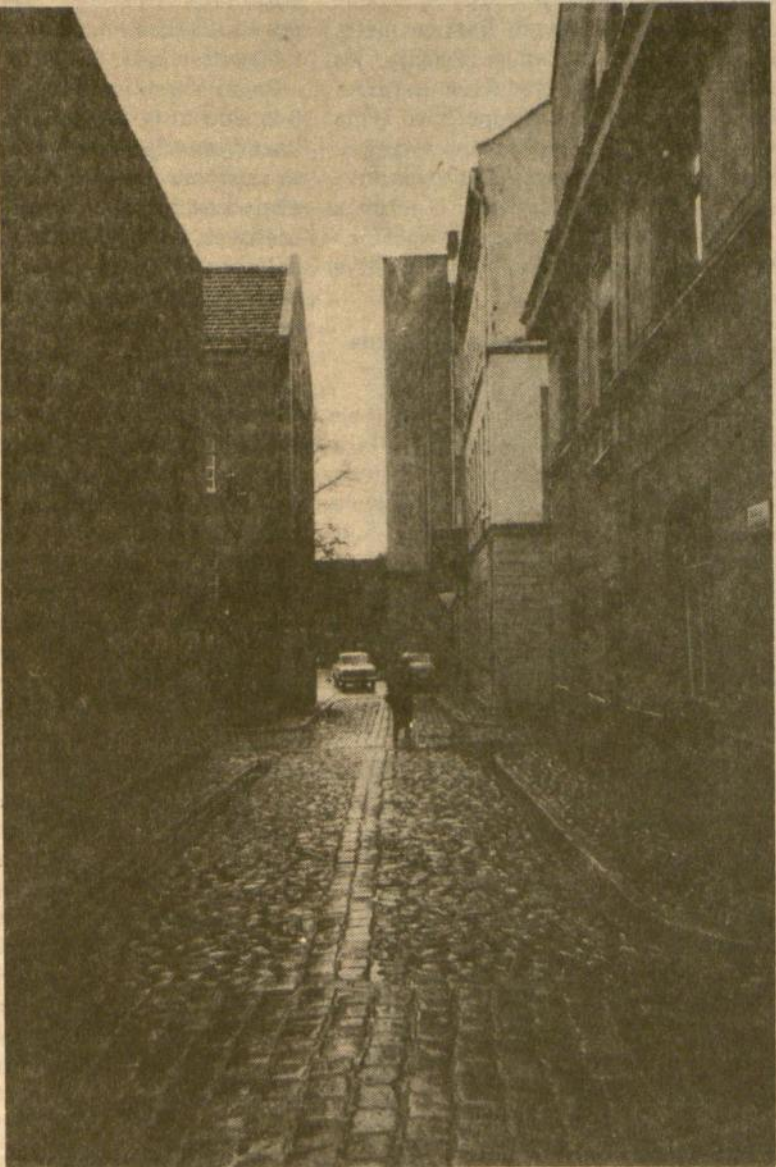
ką: „Teisingumo obalsiai, dėl kurių nepaisymo iškilo didysis karas, jau pačiame Versalio kongrese pasirodė esą užmiršti ir neteisėtumas pačioj pradžioj pradėjo reikštis... Versalio sutartis nėra taikos sutartis, bet tai yra naujo ir dar gal didesnio karo pranašavimas, naujos, gal didesnės ir skaudesnės visam pasauliui nesantaikos dirvos parengimas“. Kaip matome, ši ankstyva 1923 metų išvada visiškai pasitvirtino.

Kitokia pažiūra

Visai kitaip tada Seime kalbėjo socialdemokratų atstovas Kazys Venslauskis, kuriam Ministro pirmininko pranešimas buvęs visai nesuprantamas. Vieną, išskirtinai atžvilgiu nesunku suprasti ir Premjerą, ir Seimo atstovą: pirmasis nieko negalėjo ir nenorėjo pasakyti apie Klaipėdos sukilėlių rezoliucijoje prašomą skubią karinę ir ekonominę pagalbą iš Lietuvos ir apie prašymą padėti išsivadavusiam kraštui parengti kariuomenę. Gi antrasis, negavęs į tuos klausimus atsakymo, galėjo reikšti tam tikro pobūdžio nepasitenkinimą, bet turbūt geriau būtų buvę to nedaryti. Tačiau Venslauskio taip pat ilgą kalbą gal buvo net pragaištinga, nes jis, svarstant tokį jautrų Lietuvai ir lietuvių tautai klausimą, aukščiau visko iškėlė darbininkų klaidinius tikslus, tautos susivienijimo klausimą nušviesdamas miglotai ir spėsdamas stabdžius. Susidaro įspūdis iš gausybės jo pakartojimų, kad jam gal buvo priimtinesnis „laisvo miesto“ atvejis, nors aiškiai to ir nepasakė, bet priekaištavo už beprasmiškas aukas. Atstovas Venslauskis sakė, kad mažlietuviai niekados nieko kovos keliu negavo ir gal tik dabar laikinai yra pakilę jų ūpas. Be to, sakė atstovas, „Visi tie gelbėjimo komitetai buvo labai ūmus padaras, turėjęs tam gal aiškų tikslą, būtent sukelkti Klaipėdos krašte didžiausią tautinę akciją“. Čia ponas atstovas kaip tik pasigenda klasinės akci-

jos. Jis netikįs, beje, Klaipėdos krašto gyventojų pareiškimu, kad jie nekariauja su Antante — su prancūzų kariuomene (mat susirėmimuose vienas prancūzas žuvo). „Vis dėlto jau šiandien jie reikalauja, kad prancūzai išsikrapštėtų iš to krašto, [o šie], pasirodo, nežiūrint taikos paliaubų, atsiuntė laivus, iš tų laivų ginklus gabenasi, ir mes matome, kad nori kažką... su tais ginklais daryti, [nes] jie ten apkasus darosi“, dramatiuoja Seimo atstovas. Ir, prisimines, kad mažlietuviai prašo Lietuvos karinės pagalbos, klausia: „su kokių gi kitu velniu“ [jie] kariaus, kaip ne su tuo velniu — Antantės kariuomene“. Atstovas Venslauskis Seime aiškino, kad Klaipėdos krašto gyventojų dauguma Didžiosios Lietuvos bijosi įvairiais požiūriais: „Visų pirma jie bijosi vidinės tvarkos, kokia pas mus yra: mes turime koncentracijos lagerius, kur kišama darbininkų klasė... Jie taip pat žino, kad Lietuvos biudžete yra tokia grafa, kur švietimo reikalams skiriama 10–11 milijonų litų, o krašto apsaugos reikalams 50 milijonų litų. Tai juos labai gąsdina ir [jie] visai nenorėtų būti „Kannonenfutter“ (patrankų mėsa)“. Kaip matome, Seimo atstovas Venslauskis keistai aiškino mažlietuvių savo problemų sprendimą, o Lietuvą stengėsi nugramzdinti šaukšte vandens. Pagaliau jis pasiūlė putnią rezoliuciją, kurios viename straipsnyje, paneigdamas Klaipėdos krašto sukilėlių pasiekimus, teigė taip: „Pripažįstant Mažajai Lietuvai apsisprendimo teisę, Seimas pakartotinai patvirtina Steigiamojo Seimo 1921 m. lapkričio 11 d. nutarimą dėl autonomijos teisių ir pareiškia, kad to nutarimo pamatai igyja galios, priėmus juos Mažosios Lietuvos Seimui, artimiausiu laiku išrinktam demokratiniu būdu“. Tai reiškia, kad Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto ir kitų dalyvavusių organizacijų atstovų 1923 m. sausio 19 d.

(Nukelta į 3 psl.)

Lietus Klaipėdoje

Aldonos Kaminskienės nuotrauka (1987)

Skulptorius Vytautas Mačiūka

„Herkus Mantas“

Paminklas prie Herkaus Manto gatvės Klaipėdoje — granitas, 360 cm aukščio, 1986. Architektas — Linas Jurgaitis.

Sofija Jonaitytė, Algirdas Janutas ir Povilas Stravinskas „Draugo“ koncerte

LORETA
VENCLAUSKIENĖ

Šiais metais į „Draugo“ koncertą, kuris įvyko balandžio 1 dieną Chicagoje, buvo pakviesti du dainininkai ir pianistas iš Lietuvos. Skelbdama būsimą renginį, spauda nepašyktėjo pagyrimu. Šventiškai nusiteikę mūsų žmonės užpildė beveik visą Marijos Aukštesniosios mokyklos salę, o koncertui pasibaigus, išsiskirstė nenusivylę. Artistai nesistengė publikos gaudinti ar papirkti banaliais kupletais, jie neprastino programos, parinko įvairius, lietuvių išievių tarpe rečiau atliekamus kūrinius.

Sofija Jonaitytė ir pianistas Povilas Stravinskas Amerikoje lankosi nebe pirmą kartą. Povilas Stravinskas čia koncertavo su smuikininku Raimondu Katiliumi ir dainininke Stasiūnaite beveik prieš dešimtmetį, o Sofija Jonaitytė kartu su liaudies instrumentų ansambliu Chicagos Jaunimo centro salėje atliko keletą lietuviškų liaudies dainų praėjusiais metais. Algirdui Janutui kelionė per Atlantą buvo pirmoji.

Nors, kaip matome, iš Lietuvos atvykusių artistų grupėje ne visi buvo „naujokai“, „Draugo“ koncerto klausytojų daugumai jie dainavo ir grojo pirmą kartą. Naujų balsų žmonės klausėsi susidomėję. Tam tikra prasme tai buvo maloni staigmena, verta aptarimo, o gal ir kai kurių pasiūlymų.

Visų profesijų menininkų kūrybos biografiją apprendžia trys dalykai — gabumai, mokykla, pasirodymų galimybės. Na, o dainininkams ir šokėjams dar reikia

Sofija Jonaitytė

Algirdas Janutas

Povilas Stravinskas

Jono Tamaliūčio nuotraukos

pridurti ketvirtą sąlygą — balso medžiagą arba kūno sudėjimą. Sofija Jonaitytė gamta apdovanojo visomis operos scenai tinkamomis savybėmis: malonia išvaizda, stipriu, gražiu ir plataus diapazono balsu. Vilniaus Operos ir baletų teatre ji dirba nuo 1974 metų, ir kaip solistė dalyvauja beveik visuose šio teatro pastatymuose. Čia ji dainuoja sunkias ir stiliaus atžvilgiu įvairias soprano partijas.

„Draugo“ koncertui iš savo repertuaro Sofija Jonaitytė pasirinko Beethoven'o, Mozart'o, Verdi, Karnavičiaus operų ištraukas, prijungdama dar keletą dainų ir arijų. Dainininkės muzikalumas, gražus balso tembras ir gera dikcija ypač patraukė publikos dėmesį antroje koncerto dalyje. Laki ir romantiška buvo Leonoros ir Florestano dueto muzika iš operos „Fidelio“ (Florestaną atliko Algirdas Janutas), sidabrinio varpelio balso skambe-

siu nuspalvinta Mozart'o „Figaro vedybų“ ištrauka, minkštos ir skaidrios balso viršūnės Margaritos arijoje iš Arrigo Boito operos „Mefistofelis“, žaismingi „Sicilijos mišparų“ Elenos bolero ir Adelės kupletai iš Johann Strauss'o operetės „Šikšnosparnis“.

Išgirdome neeilinių galimybių balsą. Todėl dingtelėjo mintis — o gal Sofija Jonaitytė galėtų sudaryti dainavimo sutartį su koku nors užsienio operos teatro? Tačiau spontaniškai kilęs pasiūlymas atslūgo, prisiminus ir atkreipus dėmesį į antrąjį menininko biografiją apsprendžiantį dalyką, kurio negalima užmiršti ir kalbant apie Jonaitytės dainavimą — mokyklą. Ji reiškia ne tik technines vokalinio atlikimo studijas, bet išugdo skirtingų muzikos stilių interpretaciją. Kitiems žodžiais sakant, tartum pratęsia balso technikos tobulinimą, lavinimąsi išmokyti balsą pa-

klusti intelekto poreikiams. Šiuo požiūriu tobulėjimui nėra ribų. O pradėti galima kad ir nuo lietuviškos liaudies dainos — pamėginti ją sugiedoti be „itališko akcento“.

Po metų, kitų norėtusi išgirsti Sofija Jonaitytė dainuojant dar kartą — rečitalyje, į kurio programą būtų įtraukti labiausiai jos balsui tinkami kūrinių, samoningai parenkant skirtingus muzikos stilius.

Antrasis koncerto solistas Algirdas Janutas Vilniaus konservatoriją baigė tik prieš metus. Lyrinis, nelabai stiprus, bet malonaus tembro tenoras taip pat susilaukė pelnyto pasisekimo. Pagal balso medžiagą, Algirdas Janutas galėtų sėkmingai dainuoti kamerinę muziką. Gal ir vertėtų jam šia kryptimi padirbėti — ypač atkreipiant dėmesį į priebalsų užgąst, ypač laisvąją (koncerte dusliai skambėjo vidurinis balso registras). Kad solis-

tas pajėgia visus techninius sunkumus įveikti, įrodė puikiai šiuo požiūriu atlikta Edgardo finalinė arija iš Donizetti operos „Lucia di Lammermoor“. Tai buvo pats sėkmingiausias dainininko numeris šiame koncerte, susilaukęs gausių aplođismentų.

Abu solistai pirmoje programos dalyje dainavo tik lietuvišką klasikinę muziką — arijas ir duetą iš trijų operų (Jurgio Karnavičiaus „Gražinos“, Miko Petrausko „Birutės“ ir Balio Dvariono „Dalis“) bei Juozo Gruodžio dainas. Lietuviška muzika neretai sukelia įvairių sunkumų atlikėjui. Romantizmo stiliaus paveikta, sukomponuota melodija dažnai lietuviškose operose nepaiso gimosios kalbos intonacijų. Antra vertus, modernioji kūryba Lietuvoje, pagrįsta jautriu kalbos ir muzikos santykiu, lietuvių dainininkų tarpe nėra populiari. Atlikėjai (žinoma, ne visi) tam darbui nepasiruošę nei techniškai, nei psichologiškai. Todėl tuo labiau pagrįstas šio koncerto lietuviškos programos pasirinkimas, ypač taip retai atliekamos modernaus braižo originalios Juozo Gruodžio dainos. (Jas padainavo Algirdas Janutas.)

Kalbėdami apie renginio pasisekimą, negalime pamiršti ypač profesionalaus akompanimento. Neretai jis sukurdamas tą tikslią stilistinę atmosferą, į kurią lankščiai įsijungdavo atlikėjai. Povilas Stravinskas yra vienas iš nedaugelio Lietuvos pianistų, apie kurį galima būtų pasakyti, kad jis talentingas ir išėjęs labai gerai pasiruošimo mokyklą. Gaila, kad į pasaulį jis patenka tik per kuklią lietuvių išievių koncertinę sceną. Belieka tikėtis, jog aplinkybės pasikeitęs, apie gabų muziką virtuozą prabilės kita tauta, ir į jo kūrybos biografiją bus įrašytas sėkmingas 1990-ais metais „Draugo“ organizuotas koncertas.

Apie Lietuvos ekonomines perspektyvas

Balandžio 27 dieną, penktadienį, 7:30 v.v. Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje bus svarstoma Lietuvos ekonominė būklė, dalyvaujant dviem pranešėjams. Dr. Feliksas Palubinskas skaitys paskaitą tema „Perestroika ir Lietuvos ekonominė ateitis“. Prelegentas nušvies šiuolaikines Lietuvos ekonomines sąlygas, stengsis atsakyti klausimą, ar dėl „perestroikos“ politikos Lietuvoje įvyko ekonominės permainos. Užsienio kapitalas rodo didelį susidomėjimą Sovietų Sąjungos rinka. Kokia iš to nauda Lietuvai?

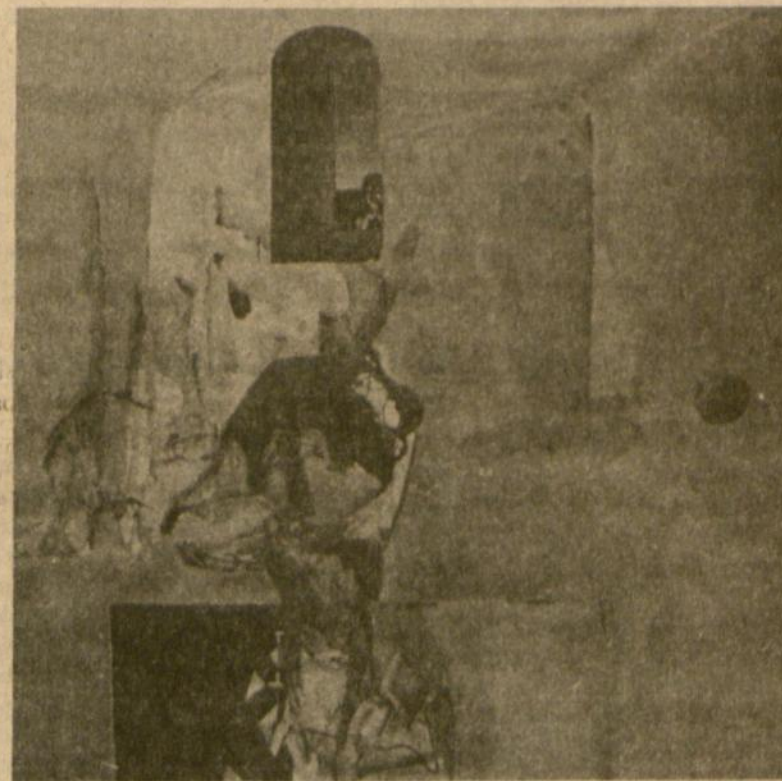
Dr. Palubinskas kalbės apie Sovietų Sąjungos vyriausybės sprendimą nutraukti pagrindinių žaliavų tiekimą Lietuvai. Jis plačiau panagrinės klausimą, ar Lietuvos ekonomijos priklausomumas nuo Sovietų Sąjungos yra organinio pobūdžio, ar šis priklausomumas yra nepakeičiamas. Kokių priemonių turi imtis Lietuva, norėdama pasiekti ekonominį savarankiškumą?

Tos pačios vakaronės metu dr. Adolfas Damušis papildys Lietuvos ekonominės padėties vaizdą pranešimu „Cemento pramonė Lietuvoje: palaima ar skriauda?“ Prelegentas kalbės apie šios Lietuvos pramonės šakos organizavimo pastangas ir kiltis neramiais istorijos metais. Dr. Damušio nuomone, cemento gamy-

bos konjunktūrinio pobūdžio išsivystymas Lietuvai vietoj naudos atnešė nuostolį ir šalies ekonominį išnaudojimą. Pranešėjas nagrinės klausimą, kokios būtų cemento pramonės ateities perspektyvos, Lietuvai savarankiškumą atgavus, vidinių krašto poreikių patenkinimo ir eksporto galimybių srityse. Dr. Damušis taip pat svarstys klausimą, iki kokių laipsnių apsaugos nuo oro taršos reikalavimai galėtų apriboti cemento gamybos tūrį.

Dr. Feliksas Palubinskas, profesorius Purdue universitete, Calumet, Indiana, ir universiteto Business School dekanas, yra prekybos mokslų ir tarptautinių rinkų ekspertas, daugelio mokslinių darbų autorius. Dr. Adolfas Damušis yra plačių sričių ekonomistas, chemikas, buvęs Vytauto Didžiojo universiteto Kauno technologijos fakulteto dekanas, University of Detroit Polimerinio instituto vicedirektorius ir profesorius, daugelio darbų autorius. Šiuo metu jis yra Lituanistikos tyrimo ir studijų centro tarybos pirmininkas. 1943-1944 m. jis buvo VLIK'o vicepirmininkas.

Po vakaronės programos bus vaišės. Visi, kuriems rūpi Lietuvos ekonomijos perspektyvos, kviečiami atsilankyti į vakaronę ir įsijungti į diskusijas šiais Lietuvos dabartiniu metu itin svarbiais klausimais.

Vytenis Lingis

„Kitas gyvenimas“ (aliejus)

„Vertybės, tiek žmogiškos, tiek meno, visur tos pačios...“

Pokalbis su dailininku Vyteniu Lingiu

Šiandien, balandžio 21 dieną, 7:30 v.v. Lietuvių dailės muziejuje, Lemont, Illinois, atsidaro vilniečio dailininko Vytenio Lingio tapybos ir piešinių paroda. Parodos išvakarėse kalbėjomės su dailininku apie šį bei tą.

— *Kiek metų tau buvo, kai pradėjai piešti? Kada pradėjai mokyti piešimo? Ar i dailės mokyklą įstojai savo noru, ar tėvų?*

— Man atrodo, kad aš piešiau tiek, kiek ir visi vaikai, nors mama sako, kad aš daug piešiau ir lipdžiau. Jai tai patiko.

Kada pradėjau mokytis? Aš atsimenu tą momentą. Žaidėm kieme futbolą, mama pasiūlė ir sako: einam, įrašysim tave į dailės mokyklą. Aš išsigandau, bet orumas neleido prisipažinti. Sakau: einam. Išlaikiau egzaminus ir pradėjau lankyti. Tai buvo septintoj klasėj. Iš ryto eidavau į normalią mokyklą, vidurinę, o po pietų — kas antrą dieną — į vakarinę, piešimo. Ir ten man labai patiko — paprastos mokyklos nenorėjau lankyti. Į Čiurlionio vardo meno mokyklą man patarė nestoti, nes ten jau iš karto tave „paženklina“ — ruošia būti menininku. Be to, vakarinėje tais laikais geri dailininkai dėstė. Taip išėjo, kad dailės mokyklą baigiau metais anksčiau negu vidurinę. Būdamas vienuoliktoji klasėj, dailės pamokas lankiau, susitaręs su dėstytojais (nors jau turėjau diplomą): pas A. Šaltenį — tapybą, pas A. Kmieliauską piešimą. O baigęs mokyklą, aš nesusvarečiau, kur man eiti — žinojau. Septyniolikos metų įstojau į Dailės institutą. Buvau pats jauniausias — pyplys toks.

— *Kas buvo tavo dėstytojai Dailės institute? Kaip tau dabar atrodo — ko turi išmokyti dailininką aukštoji mokykla? Ką ji davė realiai? Ko nedavė?*

— I kurse turėjom tokį dėstytoją, kad praktiškai kaip ir be jo buvom. Bet kursas mūsų buvo kitoks negu visi — skambėjom institute. Dirbom patys, savo jėgom. Net pozuodavom vieni kitiems — mesdavom burtus, kam pozuot. II kurse mus pasiėmė Jonas Švažas. Tai buvo fantastiški metai. Jis labai daug reikalaudavo, bet labai daug ko ir mokė. Svarbiausia — amato mokė: net gruntus turėjom virti patys, pradedant senoviniu ir baigiant šiuolaikiniu būdu. Švažas buvo labai didelis eruditas. Jis aiškindavo kaip suvokti meną per kiną, teatrą, muziką, filosofiją. Labai plačiai, o ne: čia žalia, čia mėlyna. III kurse galima buvo pasirinkti dėstytoją, ir aš pasirinkau Švažą, bet gruodžio mėnesį jis mirė. Pavaduoti atėjo Arvydas Šaltenis — jis ir užbaigė tuos metus. Toliau — iki pat diplominio — kursą vedė A. Stasiulevičius.

Diplominio vadovą galima buvo pasirinkti iš kelių dėstytojų (mano metais tai buvo A. Gudaitis, J. Mackevičius, V. Gečas). Aš pasirinkau Antaną Gudaitį. Jo maniera man buvo svetima, bet aš nebijojau „dulkiniimo“. Gudaitį pasirinkau dėl to, kad vyliausi dar kažko iš jo išmokti. Tai, ko aš nemokėjau, sudarė jo tapybos pagrindą.

Aukštoji mokykla — kaip ir kiekviena aukštoji — turi išmokyti dailininką mąstyti. Šiuo atveju — mąstyti plastine kalba. Gal greičiau — padėti išmokti, nes išmokyti vargu ar galima. Taip pat amato. Išmokyti amato — pagrindinis dalykas. Dėstytojai, kuriuos išvardijau, dar vienas piešimo, vienas du filosofijos, ir darė tai, ką turėjo daryti. O didžioji dauguma patys nebuvę asmenybės, patys nebuvę

mąstantys — tai ką jie galėjo duoti? Pati aukštoji mokykla neturėjo mokymo sistemos, viskas buvo grįsta ideologija. Kaip V. Gečas (buvęs rektorius) sakydavo: „Mes ne menininkus ruošiam, o pedagogus“. Salygos Dailės institute buvo: jei norėjai gilintis į meną, galėjai. Nors bandydavo užgąsti, ypač laisvąją kūrybą. Pažymius dėl to mažindavo.

Visa tai labai užgrūdino. Apskritai, pas mus labai užgrūdinti žmonės — ypač tai pajunti, pabuvęs kitur.

— *Kokiose parodose jau esi dalyvavęs?*

— Pirmą kartą pabandžiau dalyvauti parodoje, dar būdamas studentu-diplomantu. Tai net darbų nežūrėjo, iš karto atmetė, nes, pagal tuometinius įstaty-

mus, be rektoriaus leidimo studentai parodose dalyvauti negalėjo. O aš, aišku, leidimo neturėjau — šiaip bandžiau praprašyti. Už metų dalyvavau 1980 Respublikinėje vaizduojamosios dailės parodoje. Vėliau šioje parodoje dalyvaudavau kiekvienais metais, o kas kelinti metai — kokios nors svarbesnės: Pabaltijo jaunųjų trienalėje (du kartus); Lietuvos tapytojų parodoje Estijoje, Tartu mieste; trijose personalinėse; grafikos darbų — Kanadoje, Toronte; Lietuvos jaunųjų tapytojų parodoje Vengrijoje, Sentendré (menininkų miestas prie Budapesto); Lenkijoje, Poznanėje — naturmorto parodoje; šiemet — parodoj-pardavime Olandijoje.

Dailininkai iš paskos savo darbams važiuoti negalėdavo —

Vytenis Lingis

„Susitikimas“ (aliejus)

neleisdavo. Parodos atgarsiai sunkiai pasiekdavo, net katalogų nematydavai, jei kas nors neatsiųsdavo. Dabar truputį lengviau.

— *Kas sudaro šią tavo ekspoziciją? Ar sunku buvo ją suruošti?*

— Sunkiausia buvo surinkti darbus. Surinkau tai, kas buvo namuose ir čia, Amerikoje. Kiti darbai — tarp jų ir vieni iš geresnių — iškeliavę į Austriją, Olandiją, Vokietiją, Australiją, Prancūziją (kai kurie, net nežinau kur) — jų fiziniai negaliu paimti.

Lietuvoje reikėjo gauti leidimą iš TSRS Kultūros ministerijos išsivežti 11 darbų — kai tuo tarpu šiuo metu į užsienį galima išvežti dovanų už 30 rublių. Čia man labai padėjo Lietuvos Dailininkų sąjunga — po savaitės ar dviejų debatų.

Po to prasidėjo kelionės „džiaugsmiai“. Kadangi važiauvau privačiom, tai svas jėgom susikalčiau konteinerį ir vežiausi jį kaip lagaminą. Lietuvoj man tą konteinerį užplombavo, kad Maskvos muitinėje nereikėtų rodyti, kas yra vidų — kitaip, iki pat lėktuvo, nebūčiau tų darbų surinkęs. Bet garantijos, kad Maskvoj neišardys, nebuvo. Todėl mano nervai buvo įtempti, iki kol neįsėdau į lėktuvą.

Iš Vilniaus į Maskvą traukinyje nusipirkau visą kupė, žuria važiauvom: žmona, draugas, darbai ir aš. Maskvoj nusisamdėm mašiną, kad nuvežtų iki aerouosto, nes valdiškos neima. O ten visą dieną ir naktį, iki šeštos valandos ryto, reikėjo praleisti stovint ir vaikstant.

Muitininkai mane su konteineriu pasiliko paskutinį. Reikėjo permokėti, bet šiaip ne taip susitvarkiau ir nusileidau Washingtone, iš kur autobusu turėjau pasiekti Chicago. Belipdamas į autobusą, sužinojau, kad už dviejų valandų prasidės streikas, taigi

su visu konteineriu teko stumtis atgal. Į traukinį nenorėjo leisti, nes nebuvo kur padėti paveikslus. Pagaliau įsileido — į patį paskutinį vagoną — ir per 23 valandas pasiekiau Chicago. Čia pasitiko draugai, ir kančios baigėsi. Tris su puse paros prasėdėjau, apsiglėbęs konteineri.

Parodai surinkau dešimt darbų, kurie buvo čia pas įvairius žmones (tai aštuonerių metų laimotarpio darbai), ir penkiolika, nutapytų praėjusiais ir šiais metais, trys iš jų dabar Chicagoje. Taigi bus mažutė retrospektyva iš senų darbų ir to, ką aš darau dabar. Be to, 16 piešinių, kurie yra kaip atskiras žanras — ne kaip eskizai tapybai.

— *Ar darysi ką nors kitaip po apsilankymo Amerikoje?*

— Nieko neplanuoju: jei darysis kitaip — darysiu, jei ne — tai ne. Man atrodo, kad viską darau taip pat, bet turbūt vis tiek žmogus keitėsi, pats nejausdamas.

— *Ką naujo, būdamas čia, suvokei apie dailę? Ar pasikeitė kokios nors vertybės? Ar paneigė Amerika kokius nors mitus apie save pačią ir apie savo meną?*

— Dailė savo esme nesiskiria niekur. Forma skiriasi — šitą aš tikrai pajutau. Forma ir negali nesiskirti: ją sąlygoja ir geografinė padėtis, ir laisvės buvimas... Čia mene daugiau komercijos, o pas mus, kai tos laisvės nebuvo, ir menas buvo uždaresnis, kame-riskenis...

Vertybės nepasikeitė, tik eilinią kartą pasitvirtino — kad jos visur tos pačios. Tiek žmogiškos, tiek

meno... Pamatai šiuolaikinį meną, kurį pažįsti tik iš reprodukcijų, ir supranti, kad iš šimtų tik vienas kitas yra rimtas menininkas — kaip ir visais laikais. O man pats didžiausias atradimas Amerikoje — modernioji architektūra. Neįsivaizdavau, kad šiuolaikinė architektūra gali būti tokio lygio menas. Jeigu mūsų dailė atrodo nė kiek neblogiau, gal net yra gilesnė, tai moderni Amerikos architektūra padarė tikrai didelį įspūdį. Ir dizainas — rūbų, buities... Dizainas, kaip meno sritis. Pas mus to visiškai nėra — tik kiek žmogus patys sugeba susikurti aplink save...

Mitų apie Ameriką neturėjau. Iluzijų taip pat. Supratau, kad ne taip jau čia paprastai viskas sekasi. Bet man patinka Amerikoje tai, kad yra galimybė — jeigu pats sugebi — laisvai pasirinkti ką tik nori — geografinę platumą, apsirengimo stilių, veiklos sferą... Ta laisvė, aišku, kainuoja, bet leidimą jai tu turi. Visa, kas egzistuoja, gali turėti. Tai yra priešingai, negu pas mus. Laisvė — didelis dalykas.

(Su dailininku Vyteniu Lingiu kalbėjosi Ramunė Zdanavičiūtė.)

Dailininko Vytenio Lingio darbai paroda vyks nuo balandžio 21 iki 29 dienos. Lietuvių dailės muziejaus valandos: šeštadieniais ir sekmadieniais nuo 10:00 ryto iki 9:00 vakaro. Lietuvių dailės muziejaus adresas: 511 East 127th Street, Lemont, Illinois.